

Бисера С. Јевтић*

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

Мариола З. Ђорђевић*

Центар за социјални рад општине Сврљиг

МОГУЋНОСТ ПРЕВЕНЦИЈЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА ПОДСТИЦАЊЕМ ПРОСОЦИЈАЛНЕ ВРЕДНОСНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ

Апстракт: Вршњачко насиље је раширена појава у многим школама и доминантан проблем данашњице. Како је вршњачко насиље значајан друштвени проблем који може оставити иреверзибилне последице на развој младих, императив савремене педагогије је управо превенција овог негативног друштвеног феномена. Наша основна претпоставка је да управо подстицање позитивног, друштвено-прихватљивог понашања, односно неговање просоцијалне вредносне оријентације, чини основу свих превентивних активности и мера у школи усмерених ка вршњачком насиљу. У овом раду анализираћемо могућност превенције овог негативног друштвеног феномена, управо подстицањем позитивног, друштвено-прихватљивог понашања и развијањем просоцијалне вредносне оријентације.

Кључне речи: *вршњачко насиље, превенција, просоцијално понашање, моралне вредности*

УВОД

Вршњачко насиље је врло раширена појава у многим школама. О томе сведочи и све чешће извештавање медија о насиљу међу вршњацима које завршава у неким случајевима и врло екстремним последицама. „У ери глобализације, експанзија вршњачког насиља јесте доминантан проблем данашњице. У школској средини, насилна интеракција има одлике групне активности у којој се могу идентификовати различите улоге с обзиром на статус моћи, доминације и индивидуалних карактеристика ученика” (Јевтић, 2017: 153).

---

* bisera.jevtic@filfak.ni.ac.rs

* mariola.djordjevic@gmail.com

Како је вршњачко насиље значајан друштвени проблем који може оставити иреверзибилне последице на развој младих, императив савремене педагогике је управо превенција овог негативног друштвеног феномена. „У савременом концепту социјалне педагогике нестaje мотив друштвене дисциплине, док мотив превенције постаје све снажнији” (Јевтић, 2011: 25).

Период школовања јесте период у којем је појединац најдуже изложен организованом, систематском утицају васпитања и образовања. Школа је место на којем се одвија велики број социјалних контаката, те самим тим постоји опасност да баш неки од тих контаката буду извори агресивног понашања и вршњачких сукоба. Поповић (2014) истиче да школу похађају ученици различитих особина и да потичу из различитих социјално-културних окружења, те школа мора тежити васпитном деловању у свим аспектима развоја ученика водећи рачуна о његовим индивидуалним карактеристикама, што ће само по себи превентивно деловати на развој конфликтних ситуација.

У овом раду анализираћемо могућност превенције овог негативног друштвеног феномена, управо подстицањем позитивног, друштвено-прихватљивог понашања и развијањем просоцијалне вредносне оријентације.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

Социјално понашање појединаца може се манифестовати као позитивно и негативно. О вршњачком насиљу говоримо као о неприхватљивом и неприлагођеном друштвеном понашању. Вршњачко насиље може се одредити као социјална интеракција између појединаца унутар вршњачке групе коју карактерише поновљено агресивно понашање физичке, вербалне и релационе природе, и коју чине појединци који имају већу моћ и свесно је злоупотребљавају зарад повређивања особе која је немоћна, а да притом жртва ничим није изазвала такво понашање насилника (Марковић, 2017).

На другој страни, просоцијално понашање подразумева поступке и активности које доприносе добробити других. Просоцијалност је константа сваког људског бића. Она је саставни део суштине човека. То је спремност и способност да се други прихвате и разумеју као и да се учини нешто за друге без обзира на награду. „Њене дубоке хумане, емоционалне и моралне намере у сагласности су са љубављу којом се другом жели добро“ (Жилинек, 1997: 131). Просоцијално понашање чини суштину међуљудских односа, јер „један од најважнијих аспеката човековог понашања, који нас разликује од осталих врста, јесте степен помоћи, сарадње и алтруизма између људи” (Кнафо & Plomin, 2006: 771). Људи су друштвена бића која преферирају да живе једни са другима, унутар друштвених група и културног оквира, те „већина култура подстиче или чак захтева просоцијално понашање, јер је оно од виталног значаја за друштвени систем” (Twenge et al., 2007: 56).

Анализом релевантне литературе и дефиниција које се баве проблематиком просоцијалног понашања, можемо извести закључак да се под појмом просоцијално понашање подразумева широк опсег понашања који се креће од одсуства негативних форми понашања, преко понашања која су усмерена на добробит других, уз могућу добробит и за самог појединца, до алтруистичких понашања којима је циљ туђе добро, без очекивања личне добити (Спасеновић, 2004).

ПРЕВЕНЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА КРОЗ ПРИЗМУ МОРАЛНИХ ВРЕДНОСТИ

Друштвене промене које су се дешавале у нашем друштву и које се и данас дешавају прати криза морала и конфузија вредности, што може бити препрека испољавању позитивног социјалног понашања. Сведоци смо својеврсне кризе вредности, која је видљива како на индивидуалном тако и на друштвеном плану. „У друштву у којем су моралне вредности на ниском нивоу просоцијални дискурс, толеранција, алтруизам и емпатија постају ретке појаве” (Којић и Марков, 2011: 235).

Код младих повећана је популарност утилитарног и хедонистичког стила, као и мања склоност новијих генерација младих ка алтруистичком начину живота. То значи да код младих опада популарност животних стилова који подразумевају залагање за опште интересе и добробит других, а расте афинитет за начине живота који говоре о усмерености ка личној добробити (Јоксимовић и Максић, 2006). То је један од разлога зашто школа као институција која се бави васпитно-образовним радом мора тежити очувању моралних вредности, а подстицање просоцијалног понашања један је од начина за то.

Подручје моралног васпитања свакако је значајно подручје када говоримо о развоју и подстицању просоцијалног понашања. „Бити добра особа, бити пожртвована, човекољубива, која брине о другима, која има добре мотиве, чини темељ моралних норми” (Миочиновић, 2004: 35). Морално васпитање је процес у којем појединац формира своју личност, обликује своју моралну свест, осећања, вољу и карактер, стиче навике моралног понашања и деловања.

У литератури често се можемо срести са појмом друштвено-морално васпитање, јер је морално васпитање увек и друштвено васпитање будући да припрема појединца за заједнички живот у оквиру одређених друштвених група и заједница, а друштвено васпитање је увек и морално зато што представља припрему за поштовање тих истих вредности у животу (Минић и Јовановић, 2015).

Иако школа није једини фактор социјализације и моралног васпитања њена улога у прихватању и усвајању моралних вредности јесте од великог значаја. Ивановић (2010) истиче да је школа непосредни чинилац морала и, да има задатак да систематизује и прошири морално искуство ученика које они стичу изван ње и да организује свој рад тако да остварује морално васпитање као део

васпитања уопште. Школа не само да има задатак да дете нечему научи већ и одучи јер је оно већ дошло са пуно различитих утицаја.

Аутори Стојиљковић и Досковић (2006) наводе да у основним и средњим школама код нас не постоји морално васпитање као посебан предмет, али су планом и програмом рада предвиђени специфични задаци које би требало остварити кроз наставу и целокупне ваннаставне активности, на пример: развијање карактерних и вољних својстава личности, као што су одговорност, истрајност, самодисциплина; затим, развијање позитивног односа према домовини, другим људима, према раду и друго. Садржај моралног васпитања представља основу за формирање моралне свести, моралних уверења, ставова, моралног понашања и деловања, као и подстицање младих за неговање моралних вредности. Морално васпитање, развијање и подстицање моралних вредности мора чинити окосницу наставних садржаја, облика и начина рада у оквиру свих наставних предмета. Моралне вредности се преносе експлицитно, али и имплицитно, у свим сегментима који чине културу школе. Вредности поштовања људског достојанства, уважавања разлика међу ученицима, разумевања других и друкчијих, пружања помоћи одбаченим и изолованим ученицима, основа су за развијање вредности попут толеранције, слободе, независности, самопоштовања, чувања тајне, искрености и правде. Кроз скривени курикулум ученици о вредностима уче током целог боравка у школској средини, кроз разне социјалне интеракције добивају позитивне или негативне вредносне поруке. Постојање наведених социјалних компетенција и вредности заправо чини основу за развијање културе појединца (установе или друштва у целини) и предуслове за стварање позитивне културе школе. Истраживања (Јукић, 2013) потврђују да постојање социјалних и културних норми утиче на побољшање културе школа: колегијалност, пријатељство, поверење и поуздање, подршка, уважавање различитости, брижност, учествовање у доношењу одлука, заштита онога што је важно, добри међуљудски односи, искрена и отворена комуникација.

У процесу моралног васпитања код младих треба развијати позитивна морална осећања (част, осећање дужности и одговорности, достојанства, хуманности, родољубља, интернационализма, љубави). Истовремено треба развијати неодобравање, осуду према намерама, понашању и делима која су морално неприхватљива (неправда, кршење норми, запостављање људских дужности, лаж...). Од наставника се очекује развој позитивних вредности ученика (о себи, учењу, свету и личном месту у друштву), развој целовите личности ученика, његових снага и потенцијала, развој активног и одговорног грађанина усмереног ка целоживотном учењу.

Моралним васпитањем, развојем моралне свести и неговањем и подстицањем моралних вредности школа као институција развија друштвено одговорног појединца који ће пркосити и сузбијати сваки облик негативног друштвеног понашања (а самим тим супротставиће се и вршњачком насиљу као негативном друштвеном феномену).

ПРОСОЦИЈАЛНОСТ КАО ОСНОВА ПРЕВЕНТИВНИХ АКТИВНОСТИ У ШКОЛИ

Школа је основна и једна од најзначајнијих институција васпитања у савременим друштвима. Она покрива најдуже раздобље организованог васпитања и образовања личности у току живота. У њој се проводи период детињства и младости. Наставници подржавају развој личности ученика. Основа образовања и васпитања је социјална интеракција између ученика и наставника, као и свих осталих који су у школи. Квалитет међуљудских односа одређује општу педагошку климу (Ивановић, 2010).

Циљ савремене школе није само усвајање знања већ и развој социјално компетентних појединаца. Јевтић (2012) истиче да социјално компетентног појединца чине вештине, односно понашања, као што су: интерперсоналне вештине (позитиван стил понашања према другима, емпатија, партиципација, социјабилност, пружање потпоре), социјално одговорно понашање (поштовање правила, свест о утицају свог понашања на друге), социјална независност, контрола понашања (толеранција на фрустрацију, постизање компромиса у конфликтним ситуацијама), социјална интеркултурална кооперативност, асертивне социјалне вештине (иницирање комуникације, преузимање вођства у активности) и слично.

Ученици који се просоцијално понашају, који адекватно реагују на захтеве ауторитета, који су свесни социјалних очекивања и норми понашања у разреду, најчешће су опажени као ученици мотивисани за учење. Такви ученици се онда још више награђују за испољено понашање, чиме се додатно подстичу (Јалић-Вучетић и Спасеновић, 2007). Међутим, поставља се питање како наставници могу помоћи ученицима који испољавају непримерено понашање у школи. Обраћање пажње на индивидуална интересовања и склоности, као и испољена позитивна понашања и особине, а затим њихово подстицање и поткрепљење, може бити један од начина на који треба приступити ученицима и помоћи им да превазиђу тешкоће.

За подстицање просоцијалне вредносне оријентације свакако је значајна личност наставника. Наставници, пре свега, делују личним примером, тако што уважавају своје колеге, ученике и родитеље, и у конкретним ситуацијама испољавају просоцијална понашања. Просоцијалном развоју младих доприносе праведни наставници који су усвојили алтруистичке вредности, наставници који показују разумевање за ученике и подстичу их на међусобну сарадњу, солидарност и толеранцију. Наставник који испољава просоцијално понашање својим ученицима пружа пример, тачније модел за угледање, „али да би ученици усвојили такво понашање, потребно је да однос између наставника и ученика буде заснован на узајамном поверењу и уважавању” (Јоксимовић и Гашић-Павишић, 2007: 179).

Како би допринели развоју алтруизма код ученика, наставници према ученицима треба да се опходе срдачно, да показују заинтересованост за ученике и њихове потребе, али и да од ученика захтевају одговорност. Развоју просоцијалног понашања погодује демократски начин руковођења разредом, када наставник подстиче ученике на активност и сарадњу, охрабрује их да постављају питања и изложи своја мишљења, толерише различите идеје и ставове. На тај начин развија се и морална храброст, која је у многим ситуацијама услов за пружање помоћи другима. Укључивање деце у доношење разредних правила јесте један од најзначајнијих путева развоја моралне храбрости. Током доношења правила деца могу да науче да изражавају своје погледе и уверења, да расправљају и споре се, да износе своје погледе, да се боре за оно у шта верују (Стауб, 1997).

Пожељно је, дакле, да наставник указује на позитивне последице децјег понашања на добробит других, чиме се доприноси развијању емпатије и социјалне одговорности. Топао и срдачан однос с наставником не искључује захтевање социјално прихватљивог понашања ученика које наставник остварује у форми савета, поуке, опомене. Спасеновић (2004) наглашава да наставник, као модел који ученици следе и опонашају, делује на ученике својим речима и поступцима, али изгледа да понашање наставника у свакодневним ситуацијама снажније делује на усвајање одређених форми просоцијалног понашања него вербална инструкција (Спасеновић, 2004).

Поред тога што наставник представља значајан модел, његова улога у реализовању ефективне наставе огледа се и у начину организације часа и примени одређених метода рада. „Уколико наставник организује час тако да ученици раде искључиво индивидуално, независно од других, такмичећи се са вршњацима у намери да буду бољи, ствара се компетитивна атмосфера у којој се не развија сарадња међу ученицима” (Спасеновић, 2004: 138). Учећи у таквој атмосфери, ученици стичу уверење да се њихов напредак огледа у надмашивању вршњака, тј. у „победи” над другима, па се, према томе, помагање и други видови просоцијалних поступака не сматрају адекватним и потребним облицима понашања. С друге стране, уколико наставник подстиче сарадњу и помагање у разреду, солидарност, толерантан однос према различитим мишљењима, охрабрује ученике да постављају питања и излажу своје мишљење, стварају се повољни услови за остваривање когнитивних, социјалних и емоционалних исхода васпитно-образовног рада.

Велики значај за развој просоцијалног понашања ученика приписује се и ефектима кооперативног учења. Шевкушић (2003) наводи да кооперативно учење, као скуп наставних метода којима се ученици подстичу да раде заједно у малим групама, поред доприноса школском успеху, има ефекте и на просоцијално понашање ученика. „Најзначајнија предност метода кооперативног учења је њихова компатибилност са традиционалном наставом. Наставник, дакле, не мора напустити своја ранија искуства нити радикално мењати своју праксу” (Сузић, 1999: 1). Учење у малим групама доводи до бољих интерперсоналних односа међу ученицима, развија се способност преузимања улоге

другога, смањује се број конфликта и подстиче просоцијално понашање. Како би остварили заједнички циљ, ученици у кооперативним групама помажу једни другима и узајамно се охрабрују, чиме практикују и уче просоцијално понашање. Такође, кооперативно учење у школи подстиче позитивне ставове према различитости и доприноси бољим односима међу ученицима који се међусобно разликују у погледу пола, социјалног порекла, способности, етничке припадности. Тиме се смањују предрасуде и социјална дистанца између припадника појединих група, као извор сукоба и препрека просоцијалном понашању.

Један од ефикасних начина за подстицање просоцијалног понашања младих јесте учење путем учествовања. Брига за добробит других људи развија се кроз искуствено учење. „Просоцијални морални развој, слично осталим аспектима сазревања и развоја личности, одређен је дуготрајним искуственим учењем самосталног појединца у просоцијалном окружењу, као и духовно снажним системом образовања и васпитања” (Швец, 1997: 122). Учешће ученика у различитим облицима ваннаставних и ваншколских активности (школске секције, приредбе, спортске активности, уређење школске средине, хуманитарне активности) доприноси њиховој међусобној бољој сарадњи и подстиче алтруизам. „Уколико млади имају више прилика и подстицаја за испољавање просоцијалног понашања, утолико је већа вероватноћа да ће алтруизам постати саставни део њихове личности” (Јоксимовић и Гашић-Павишић, 2007: 184).

За подстицање просоцијалног понашања ученика важно је укључивање ученика у хуманитарне и друге активности које доприносе добробити других, за шта школа пружа многе могућности. То може бити давање и прикупљање добровољног прилога за сиромашну децу (играчке, књиге, одећа и сл.), пружање помоћи и подршке новопримљеним ученицима да се снају у новој средини и да се осете прихваћенима, различити облици помагања деци са посебним потребама. Младе треба подстицати да учествују у добровољним активностима и омогућити им да се на организован и осмишљен начин укључе у ове активности, не само ради добробити оних којима су посвећене, већ и ради оних који у њима учествују. Бављење хуманитарним радом може значајно да допринесе подстицању просоцијалне оријентације и постизању самоактуелизације (Јоксимовић, 1994). Старији ученици и они који постижу бољи школски успех могу да помажу у учењу млађој деци, слабијим ђацима или ученицима који су због болести дуже одсутни из школе.

Важно подручје испољавања просоцијалног понашања јесте добровољни, волонтерски рад. Донеvsка (1997: 170) управо истиче значај волонтерских активности. Волонтер је лице које ради на основу сопствене одлуке, без финансијске надокнаде и друштвених овлашћења, који дуже време обавља неку активност, постижући општу добробит за појединца (са којим није у сродству), групу или ширу заједницу. Волонтерска активност представља директну форму преко које се подстиче развој просоцијалне оријентације младих (Донеvsка 1997: 170). Волонтирање је много чешће у периоду адолесценције, него на млађим узрастима и представља занимљив тип просоцијалног понашања јер је

чешће присутно у дужем временском периоду (него да појединац учествује само једном у волонтерској активности) и претпоставља се да ће имати трајан ефекат на просоцијални, друштвени и лични развој појединца. Истраживања (Eisberg et al., 2007: 658) показују да је волонтирање повезано са повећањем самопоштовања и самоприхватања адолесцената, са њиховим моралним развојем и развојем осећања одговорности да неком помогну, као и са забринутостију за социјална питања. Укључивање ученика у волонтерски рад развија дух великодушности, који је базиран на несебичном понашању и давању што, као што је већ речено, доприноси развоју просоцијалног понашања.

Један од предмета свакако значајан за подстицање и развој просоцијалног понашања ученика јесте настава *грађанског васпитања*. Према Наставном плану и програму, грађанско васпитање ученицима основне школе треба да пружи могућност да изграде сазнања, умења, способности и вредности неопходне за формирање аутономне, компетентне, одговорне и креативне личности, отворене за договор и сарадњу, која поштује себе и друге. Циљ грађанског васпитања у средњој школи јесте да ученици стекну знања, развију способности и вештине и усвоје вредности које су претпоставка за целовит развој личности и за компетентан, одговоран и ангажован живот у савременом грађанском друштву у духу поштовања људских права и основних слобода, мира, толеранције, равноправности полова, разумевања и пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама (Јоксимовић и Максић, 2006).

СОЦИЈАЛНИ СТАТУС У ВРШЊАЧКОЈ ГРУПИ И ПРОСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ

Уколико анализирамо социјални статус, како насилника тако и жртви вршњачког насиља, можемо са сигурношћу рећи да су управо недовољно развијене социјалне вештине проблем са којим се ова деца сусрећу. Описујући социјални статус насилника, Марковић (2014) истиче да су неки насилници без пријатеља и усамљени, други су прихваћени, али само у малим, периферним социјалним мрежама, које се састоје углавном од непопуларне, агресивне деце, какав је најчешће и сам насилник. Жртве такође имају проблеме у својим односима са вршњацима, то јест, често бивају од њих одбачене. За разлику од насилника, жртве најчешће имају неколико блиских пријатеља који су сличног, ниског социјалног статуса у вршњачкој групи, што им отежава да заштите жртву од напада других. Можемо, дакле, закључити да број и квалитет пријатељстава које појединац има делују као заштитни фактори од виктимизације. Из тог разлога насилници најчешће бирају децу која немају снажну вршњачку подршку и имају низак социјални статус међу вршњацима.

Просоцијална усмереност и просоцијално понашање је важно подручје вршњачког деловања. Вршњаци утичу на просоцијални развој младих самим тим што доприносе моралном сазревању као важном предуслову просоцијал-

ног понашања. Кроз дружење са вршњацима млади долазе у прилике и ситуације да испоље просоцијално понашање. Просоцијално понашање може се испољити на различите начине: кроз сарадњу и помоћ вршњацима у игри, учењу и другим активностима, путем дељења играчака и других предмета, пружањем психосоцијалне подршке, заштитом друга кога повређују и слично.

Бројна истраживања (Berndt, 1996; Bukowski & Noza, 1989; Parker & Asher, 1993, према: Шурбановска, 2012: 27) показала су да деца која остварују позитивне односе с вршњацима манифестују просоцијалне форме понашања и имају позитиван став према школи, те боља школска достигнућа, а осећај усамљености им је мањи у односу на децу која нису успела да остваре позитиван однос с вршњацима. Резултати истраживања показују и то да квалитет и узајамност у другарској вези позитивно утичу на просоцијално понашање детета, будући да другарство у основи лежи на узајамности, једнакости, помагању и на другим алтруистичким формама понашања.

Међутим, утицај вршњака зависи и од ширих услова у којима дете одраста. Док прилике за интеракцију са вршњацима у првим годинама живота зависе пре свега од родитеља, на интеракцију и блискост са вршњацима утиче и читав низ других чинилаца и околности као што су: начин становања и шире окружење, похађање предшколске установе, школске ситуације, стил живота и општа друштвена клима у погледу услова за међусобно зближавање младих (Јоксимовић, 1990). Даље, блискост са вршњацима може зависити и од самих индивидуалних својстава појединца и његове породице, на пример од пола, узраста, величине породице и друго. Утицај вршњака на просоцијални развој деце не можемо посматрати независно од породице, јер породица може директно или посредно да подстиче или спутава дељу усмереност ка вршњацима. Исти аутор објашњава да породица делује и на облике и на начин интеракције међу вршњацима, тако што се обрасци коришћени у породичним односима преносе на опхођење са вршњацима. Повезаност родитељских и вршњачких утицаја на пољу просоцијалног развоја деце остварује се и тако што родитељи бирају другове своје деце (на млађем узрасту) или утичу на њихов избор (на старијем узрасту).

На однос са вршњацима и њихову блискост утиче и школа. У раду је већ било речи о томе да пружањем прилика и наглашавањем одређених вредности, као што су толеранција, солидарност, сарадња, школа може позитивно деловати на међусобно зближавање ученика. На развој просоцијалне оријентације ученика значајан утицај има одељенска заједница и међусобна интеракција ученика у одељењу. Да би одељење могло да обавља своје социјализаторске функције, укључујући и развој просоцијалне оријентације, потребно је да прими одлике примарне групе, што подразумева да су ученици интегрисани у одељенску заједницу и да су међусобно повезани осећањем наклоности, поверења и заједништва (Јоксимовић, 1991).

Утицај вршњака остварује се и на тај начин што поједина деца својим просоцијалним понашањем могу бити модел и узор својим вршњацима. У ком степену ће млади опонашати неког свог вршњака зависи од тога колико је по-

тенцијални модел својим особинама и целокупним понашањем привлачан за своје вршњаке и колико им је близак. На пример, већа је вероватноћа да ће млади учествовати у хуманитарним активностима и другим видовима просоцијалног понашања ако у томе учествују њихови вршњаци који имају особине које они цене и ако су то њихови добри другови.

О утицају вршњака на просоцијални развој младих говоре подаци о позитивној повезаности између блискости са вршњацима с једне, и показатељима просоцијалне оријентације и просоцијалног понашања, с друге стране. Ученици који остварују већу блискост са вршњацима показују већу емпатичност и бригу за добробит других, спремнији су да пруже помоћ у невољи, усвојили су алтруистичку вредносну оријентацију и чешће испољавају алтруистичко понашање (Јоксимовић, према: Крњајић, 2004: 52).

За развој просоцијалне оријентације младих веома је важно постојање блиских другова и пријатеља. Како се кроз блиске пријатељске односе развија разумевање и осетљивост за друге и њихове потребе, што је предуслов просоцијалног понашања, можемо очекивати да већи алтруизам показују млади који имају блиске пријатеље. Јоксимовић (1990: 108) истиче резултате истраживања које је спровео Манарино (Mannarino) 1976 године. Поредио је групе дечака који имају стабилна блиска пријатељства са онима који такве везе нису остварили, показао је да су дечаци који имају блиског пријатеља социјално одговорнији и кооперативнији него дечаци без блиског пријатеља

„Истраживања показују да су популарни ученици процењени знатно повољније у погледу просоцијалних карактеристика у односу на остале, док су одбачени процењени као значајно мање просоцијални” (Јоксимовић и Гашић-Павишић, 2007: 180).

Поставља се питање да ли блискост са вршњацима доприноси развоју просоцијалног понашања, или развијеност просоцијалног понашања утиче на блискост са вршњацима. Можемо рећи да се ради о двосмерном утицају: интеракција са вршњацима доприноси просоцијалном развоју, док, на другој страни просоцијално усмерени млади теже друштву вршњака. Наравно, у складу са овом констатацијом, можемо закључити да подстицање просоцијалне вредносне оријентације елиминише насиље међу ученицима и представља превентивни фактор ове негативне друштвене појаве.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Вршњачко насиље је један од горућих проблема савремене школе и друштва у целини. Управо због тога је неопходна правовремена педагошка превенција овог негативног друштвеног феномена. Поставља се питање шта чини основу превентивних активности усмерених ка вршњачком насиљу. Наша основна претпоставка је да управо подстицање позитивног, друштвено-прихватљивог понашања, односно неговање просоцијалне вредносне оријентације, чини основу свих превентивних активности и мера у школи. Анализом релевантне стручне литературе можемо закључити да актерима вршњачког насиља, како насилницима тако и жртвама вршњачког насиља, недостају адекватне социјалне вештине. Просоцијална усмереност један је од битних разлога прихваћености и омиљености међу вршњацима. Јачањем социјалних компетенција ученика (афирмацијом моралних вредности и неговањем просоцијалне вредносне оријентације) пружа се могућност младима да побољшају свој социјални статус у вршњачкој групи.

Развијање алтруистичких моралних норми и одређене особине личности јесу пратиоци и покретачи алтруистичког понашања и то: осетљивост за туђе потребе и одговорност за властите поступке пред самим собом, а све то у циљу интернализације алтруистичког понашања и његовог задржавања као трајног (Јевтић и Васић, 2014). Школа, која се институционално бави васпитањем и образовањем и у којој млади проводе највећи део свог времена, представља место у којем се свакодневно, кроз различите социјалне интеракције, свесно или несвесно, преносе и усвајају различите вредности. У циљу превенције вршњачког насиља, целокупна атмосфера школе мора бити усмерена афирмацији моралних вредности и неговању просоцијалне вредносне оријентације. Моралним васпитањем, развојем моралне свести и неговањем моралних вредности, подстицањем просоцијалног понашања, кроз свакодневне наставне и ваннаставне активности, школа као институција развија друштвено одговорног појединца који ће пркосити и сузбијати сваки облик негативног друштвеног понашања.

Литература

- Доневска, М. (1997). Подстицање алтруизма код младих преко волонтерске активности. У С. Јоксимовић, С. Гашић Павишић и Љ. Миочиновић (прир.): *Васпитање и алтруизам* (163–170). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Eisenberg, N., Fabes, R. & Spinrad, T. (2007). Prosocial Development. In *Handbook of Child Psychology*. Arizona: Arizona State University, 646–718.
- Жилинек, М. (1997). Теоријска разматрања и примена програма просоцијалног васпитања. У С. Јоксимовић, С. Гашић Павишић и Љ. Миочиновић (прир.): *Васпитање и алтруизам* (131–140). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Ивановић, О. (2010). Могућност подстицања просоцијалног понашања код деце основношколског узраста помоћу посебних програма васпитног рада. *Религија и толеранција*, 14, 289–304.
- Jevtić, V. (2011). Causes of antisocial behavior of adolescents. *Problems of Education*, 38, 24–36.
- Jevtić, V. (2012). Jačanje socijalnih kompetencija unutar interkulturnih vršnjačkih grupa. *Pedagogijska istraživanja*, 9(1–2), 103–115.
- Јевтић, Б. (2017). Индикативни показатељи изложености вршњачком насиљу. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, VIII(1), 153–166.
- Јевтић, Б. и Васић, А. (2014). Наставник – фасилитатор просоцијалности. *Синтеза*, 6, 75–86.
- Јоксимовић, С. (1990). Улога вршњака у развоју просоцијалне оријентације ученика. *Настава и васпитање*, 1–2, 107–115.
- Јоксимовић, С. (1991). Развој просоцијалне оријентације ученика. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 23, 69–93.
- Јоксимовић, С. (1994). Облици просоцијалног понашања младих. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 26, 34–50.
- Јоксимовић, С. и Гашић-Павишић, С. (2007). *Подстицање просоцијалне оријентације младих у породици и школи*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Јоксимовић, С. и Максић, С. (2006). Образовање за демократију у школском контексту. *Педагогија*, 4, 441–551.
- Јоксимовић, С. и Максић, С. (2006). Вредносне оријентације адолесцената: усмереност према сопственој добробити и добробити других. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 2, 415–429.
- Jukić, R. (2013). Moralne vrednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost*, 3, 401–414.

- Knafo, A. & Plomin, R. (2006). Prosocial Behavior From Early to Middle Childhood: Genetic and Environmental Influences on Stability and Change. *Developmental Psychology*, 42(5), 771–786.
- Крњајић, С. (2004). *Социјално понашање ученика*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Којић, М. и Марков, З. (2011). Просоцијални дискурс и моралност као императив у превенцији насиља у друштву. *Педагогија*, 2, 234–244.
- Лалић-Вучетић, Н. и Спасеновић, В. (2007). Награђивање и кажњавање деце различитог социјалног понашања. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 2, 367–382.
- Марковић, М. (2014). Ученици као актери у превенцији вршњачког насиља у школи. *Специјална едукација и рехабилитација*, 2, 237–253.
- Марковић, М. (2017). Превенција вршњачког насиља у школској средини: преглед мера и активности, LXVI(1), 157–168.
- Минић, В. и Јовановић, М. (2015). Потреба, значај и садржај моралног васпитања у млађим разредима основне школе. *Зборник радова Учитељског факултета*, 9, 37–50.
- Миочиновић, Љ. (2004). *Морални развој и морално васпитање*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Поповић, Д. (2014). Превенција вршњачког насиља у школском систему. *Иновације у настави*, XXVII(1), 74–83.
- Спасеновић, В. (2004). Просоцијално понашање и школско постигнуће ученика. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 36, 131–150.
- Stojiljković, S. i Dosković, Z. (2006). Implicitne teorije o moralnom vaspitanju od nastavnika. *Godišnjak za psihologiju*, 4–5, 237–251.
- Suzić, N. (1999). Kooperativne metode učenja. U N. Suzić (prir.): *Interaktivno učenje*. Banja Luka: Ministarstvo prosvete i UNICEF.
- Staub, I. (1997). Podizanje altruistične dece. U S. Joksimović, S. Gašić Pavišić i LJ. Miočinović (prir.): *Vaspitanje i altruizam* (71–78). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Twenge, J. et al. (2007). Social Exclusion Decreases Prosocial Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 56–66.
- Шевкушић, С. (2003). Креирање услова за кооперативно учење, основни елементи. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 35, 94–110.
- Швец, Ш. (1997). Хуманистички оријентисано образовање као модел за развој алтруизма. У С. Јоксимовић, С. Гашић Павишић и Љ. Миочиновић (прир.): *Васпитање и алтруизам* (120–130). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Ћурбановска, О. (2012). Kolerati socijalnog ponašanja deteta u školskoj sredini. *Primeњena psihologija*, 1, 25–41.

Bisera S. Jevtić

University of Niš, Faculty of Philosophy

Mariola Z. Đorđević

University of Niš, Faculty of Philosophy

POSSIBILITY OF PREVENTING PEER VIOLENCE BY PROMOTING PROSOCIAL VALUE ORIENTATION

Summary

Peer violence is a widespread phenomenon in many schools and the dominant problem of today. As peer violence is a significant social problem that can leave irreversible consequences on the development of young people, the imperative of contemporary pedagogy is precisely the prevention of this negative social phenomenon. Our basic assumption is that the encouragement of positive, socially acceptable behavior, or the cultivation of prospective value orientations, forms the basis of all preventive activities and measures in the school directed towards peer violence. In this paper we will analyze the possibility of preventing this negative social phenomenon, precisely by encouraging positive, socially acceptable behavior and developing a prosocial value orientation.

Key words: *peer violence, prevention, prosocial behavior, moral values.*